

# MITOLOGIJA I KULTURA

---

Studija Veselina Ilića *Mitologija i kultura*\* jeste kulturološka rasprava o vazda otvorenim pitanjima i nikada u dovoljnoj meri istraženim (tačnije, ispitanim) razlozima aktualnosti mitološke svesti u savremenoj kulturi. Mit se kao predmet mišljenja (filozofije) javlja već u antičkoj kulturi, a naziv *mythologia* sreće se prvi put kod Platona (*Res publica* 394 s.e) Platonovo doba jeste doba odbeglih bogova grčkih (kao što je i naše doba „zvanično” tek od Ničea doba mrtvog hrišćanskog boga).

Ono što nam se pokazuje kao kultura *stricto sensu* posledica je jednog posebnog rasula koje kao sam događaj do sada nije u dovoljnoj meri doveden pred mišljenje. U biti, ova posledica (kultura) samo je rezultat konstelacije *pevanja, mišljenja i verovanja*. Mi višenačinski pripadamo pomenutoj konstelaciji, no najčešća je pripadnost kao zatečenost u okružju okamenotina eufemistički imenovanih sintagmom „tekovine kulture”. U njih nabrajajući valjamo sve glavne i sporedne porode sukobljavajućih dodira *pevanja, mišljenja i verovanja* kao i njihove metamorfoze. *In suspensio*, možemo govoriti o pevanju, mišljenju i verovanju kao čovekovim sposobnostima i svojstvima, možemo ih nazvati bivstvenim situacijama i načinima ali pri tom ostajemo promašujuće prekratki čak i na nominalnom nivou jer smislenost promišljanja ne-raz-trojene sprege *pevanja, mišljenja i verovanja* pokazuje se mogućom samo ako njoj (sprezi) pristupimo kao svetilištu istine.<sup>1)</sup>

U tom svetlu mitom i kulturom nazivamo dva toposa čovekovog pripadanja imajući pred očima sudbinu drevnih Grka, svakako ne slu-

\*) Veselin Ilić, *Mitologija i kultura*, Književne novine i Zavod za proučavanje kulturnog razvitka Srbije, Beograd 1988, str. 407.

<sup>1)</sup> Ovo rastrojstvo već dvadesetak stoleća pokazuje sasvim drugačiji situs. Korelativitet u kojem se pevanje, mišljenje i verovanje saodnose spram istine i to kao: a) isključenje ostala dva korelata iz pretendiranja na istinu, i b) rangiranje tendenata na istinu. Korelacija se evidentira kao odnos umetnosti, filozofije i religije u pretendiranju na istinu.

čajno jer samo kod Grka se odigralo iz mita izbivajuće gubljenje *zavičajnosti* i upad u *bez-zavičajnost*. Onog trenutka kad *hybris*<sup>2)</sup> postaje kažnjiva odpočinje izbivanje iz zavičajnog tla koje ovaj narod beše imenovao smislom bremenitom rečju *aletheia*. Odpočinje kroćenje. Obrazuje se paradigmatičnost čiji odsev treba prihvatiti i usvojiti kao plod svojevrstne proverenosti — zalag kulture. Drugim rečima, začet je suton čije davno nadošle tame smo svedoci i mi današnji. Konsekvence ovog nadolaska tame po prvi put nam se pokazuju u svojoj punoći kod Platona. Platon konstatuje početak evropske (eo ipso i svetske) kulture, on govori simptome koji se protežu do našeg doba bitno ga saodređujući. No ma kako nam se još od Platona pa nadalje pevanje, mišljenje i verovanje pokazuju kao izmešteni i razmešteni spram istine ipak su oni u biti *poprište istine*. Stoga i zahtev da se bezzavičajnost novovekovnog čoveka promišlja polazeći od biti povesti pevanja, mišljenja i verovanja ne znači drugo do polazak od biti povesti poprišta istine.

U spisu „Vreme slike sveta” (Die Zeit des Weltbildes) Martin Hajdeger nabraja pet bitnih pojava novoga veka govoreći o četvrtoj i petoj pojavi sledeće: „Četvrta se novovekovna pojava potvrđuje time, što se ljudsko delanje shvata i događa kao kultura. Kultura je tada ozbiljenje vrhovnih vrednosti kroz negovanje najviših dobara čoveka. U biti kulture leži to, da kao takvo negovanje sa svoje strane sebe uzima u negu te tako postaje kulturnom politikom.

Peta pojava novovekovlja jeste obezboženje. Ovaj izraz ne mni puko odstranjenje bogova, grubi ateizam. Obezboženje je dvostrani događaj po kojem jednom slika sveta postaje hrišćanskom ukoliko osnov sveta postavlja kao beskonačno, bezuslovno, apsolutno, a drugi put hrišćanstvo svoju hrišćanskost pretumačuje do jednog svetozora (hrišćanskog svetozora) i tako se upodobljuje novom veku. Obezboženje je stanje bezodlučnosti o bogu i bogovima. U njegovu dovodenju hrišćanstvo ima najvećeg udela. No obezboženje tako malo isključuje religioznost, štaviše tek kroz njega se odnos spram bogova menja u religiozan doživljaj. Ako je dotle došlo, tada su bogovi odbegli. Nastala praznina se popunjava istorijskim i psihologijskim istraživanjem mita”.<sup>3)</sup>

<sup>2)</sup> Treba imati na umu da, premda zapostavljeno, primarno značenje glagola *hybridzo* glasi *propinjati se, biti neukrotiv*, te je stoga *hybris* primarno i osnovno *propinjuća neukrotljivost*. Kasnije je zbog sebebojažljivosti *hybris* izvitoperena u puku obest, ogrešenje, zločin, drzak prekršaj. Log starogrčke nedostužnosti zove se samokroćenje; drevni Grci su sebi sami, iznutra, razorili svoju *hybris*.

<sup>3)</sup> v. M. Heidegger: *Holzwege*, s. 69—70, Vitorio Klosterman, Frankfurt am Main 1957.

V. Ilić metodološki pristupa mitu kao specifičnom čulnom obliku kolektivne svesti koji postoji i svoja kulturna značenja i funkcije ima i u strukturi savremene kulture. Ne pristupajući mu kao naivno-nevinom proizvodu detinjstva čovečanstva, ili kao detinjastoj personifikaciji prirodnih snaga autor kritičkom analizom nastoji da odgovori na pitanja, a u stvari (što je za svaku pohvalu) tek dopre do pitanja, zašto se u telosu mita u vremenima društvenih kriza, vrednosti kultura, njihov najviši oblik — postojanje čovekove slobode — prevratnički obrće u iracionalizam nasilja i razaranja čovekovog sveta. Jer naše doba kao jedan od svojih simptoma promišlja dominaciju logosa a supromišlja logos kao *ratio* te tako podrazumeva pervertirajuće izvrtanje logosa stvari/stvari logosa u račun stvari/stvar računa.<sup>4)</sup> Ova prevlast *ratia* ispoljena u mnogoizmernim računanjima i računima, proračunavanjima i proračunima, predračunima, obračunima... vuče svoj prirepak: iracionalizam, koji je tek puko *contra*, tek najbanalnije površno negiranje isto sa onim što negira jer u biti, iracionalizam je samo potvrda *ratia*, pošto nimalo nije kadar da prevlada ono čemu se suprotstavlja te stoga obavezno završava kao ono ne-u-računljivo. Ilić u svojoj studiji prevashodno traga za raznovrsnim razlozima i uslovima mitologizma savremene kulture u okviru istraživanja kontroverzne teleologije mitologija. On nastoji (u uvodnom delu *Mitologija, religija i kultura*, str. II-57) da pronikne u socio-kulturni smisao i značenje prisustva mitova u savremenoj kulturi te na toj osnovi odredi predmet i cilj ove studije. Brojnim nalazima i uvidima pokazuje da su kulturološkim/sociološkim analizovanjem mogući novi i dublji prodori u ova meta-istorijska područja kulture.

U uvodnom delu rasprave autor se zapravo usredsređuje na analizovanje socijalno-psihološkog tla moderne mitologizacije kultura kao i na istraživanje značenja prožimanja i akulturacije tradicijskih kultno-mitoloških obrazaca i oblika svetovne religioznosti u delatnom jezgri savremene kulture. U arhaičkim mitovima, ritualima i kultovima sadržane brojne socijalne vrednosti omogućuju prepoznatljivost utilitarnosti njihovih funkcija u (savremenoj) kulturi. Teorijsko-metodološkom koncepcijom o istoričnosti kulturne samosvesti obezbeđuju se pretpostavke za analizovanje mitološke svesti, koja se ostvaruje u drugom delu studije, na materijalu drevnoslovenskog i južnoslovenskog mitološkog nasleđa, a posebno, u izazovnom i malo istraživanom delokrugu mitologije toponimije. Takođe, u uvodnom delu studije, autor govori o dostignućima i granicama savremenih izučavanja mita, uz neposredno analizovanje međudelovanja mita

<sup>4)</sup> *ratio* — od glagola *reor* sa značenjem računati.

i osnovnih kulturnih formi, te daje određenja kulture i kulture svakodnevnog života i ispituje obeležje interakcije mitologije i svetovne religije.

U prvom delu studije (*Istorija teorija o mitu*, str. 59—185) posle osvrta na različita teorijska stanovišta o fenomenu mita, Veselin Ilić razmatra raznorodne pokušaje definisanja mita kao i uslovnosti ovih pokušaja. On promišlja značenja međudelovanja mita, govora i jezika gde se mit određuje kao osobena vrsta ljudskog govora, ali govora kao oblika ljudskog samoiskazivanja, samooblikovanja i samoproizvođenja. Pledira se za mit kao specifični i autentični stvaralački oblik ljudskog govora ukoliko je u svrsishodnoj interakciji s kulturom. Potom autor zastaje nad istorijom teorija o mitu, gde najpre razmatra shvatanja o mitu nastala u antičkoj kulturi, a zatim istražuje stanovišta koja su u antropološkoj literaturi poznata pod nazivom „škola mitologije prirode”. U poslednjim poglavlju (*Savremene teorije o mitu*, str. 148—185) prvog dela studije izvedena je klasifikacija i reinterpretacija savremenih teorija o mitu u funkciji pripreme razmatranja relevantnih fenomena mitologizma savremene kulture.

U drugom delu studije (*Tradicijska i savremena mitološkokulturna svest*, str. 187—284) istražuju se svojstva drevnoslovenske mitologije kao tla rane kulturne svesti Južnih Slovena, pri čemu se, najpre, iznosi komparativni pregled slovenskih mitologija i ukazuje na suštinu upotrebe bogova i mitologija u politici, kao i u organizaciji i učvršćenju zajednica. Autor, zatim, u okviru tzv. „mitologije toponimije” plauzibilno ispituje tragove i značenja akulturacije i prožimanja starih mitoloških tradicija — drevnoslovenske i ugrofinske. Reč je o toponomastici planinskog predela Golak čiji se pojedini nazivi planinskih vrhova i naselja (npr. Ozren, Devica, Pirkovac, Kravlje, Rsovac) pokazuju kao „čudne, lepe, katkad i strašne, nerazumljive reči” (str. 204). Takođe se istražuje moguće jedinstvo praslovenske kulture i u njemu traga za kultno-mitološkim odrednicama kolektivnog i individualnog kulturnog identiteta južnoslovenskih naroda. Interpretacija *Madarskog konjanika* u kojem je „sačuvano nekoliko vrlo jasnih kulturnih, mitoloških i religijskih simboličkih značenja na osnovi kojih je moguće tražiti i utvrditi tragove i o kulturnom poreklu južnoslovenskih kulura na balkanskom tlu” (str. 213) stoji kao oprimećenje Ilićevog istraživanja kultno mitološke sintagmatike arheoloških spomenika. Kao posebno zanimljiv pokazuje se deo studije u kojem autor govori o tzv. *institutu smerdy* (samirućih) o čijem (premda zastrtom prašinom zaborava) prežitku nam svedoči jedna odrednica iz Vukovog *Srpskog rječnika*. Naime, na

strani 696 *Srpskog rječnika* iz 1852. godine nahodi se prežetak izbledele poruke o *smerdy*ma u obliku Vukovog objašnjenja reči *smerdy*potok: „kod Golupca u nahiji Požarevačkoj potok, koji se, kao što se onuda pripovijeda, tako prozvao od mnogijeh mrtvača koji su ondje još prije Hrista negda izginuli”. Povodom toga Ilić kaže: „Moguće je bez opasnosti od preterivanja pretpostaviti da je u vremenu V. S. Karadžića u narodnom „kolektivnom pamćenju” bio živ bar fragment surovoilepog mita (legende) o *Smerdima*. Dakako sačuvan je samo deformisan smisao poruke mita o *Smerdima*, njegova rudimentarna bit o veličini čina kolektivne smrti” (str. 229). U osnovi onog surovoilepog u institutu *smerdy* leži obstajanje u veri kao svetošću obvijeno stajanje u odvažnosti. Ova institucija, koja nama izgleda odveć surovo jer smo nesvikli na iščileli spoj surovog i lepog, u stvari je govor vere kao tla iz kojeg izrastaju objedinjene istim sokom odvažnost i svetost (sveta odvažnost/odvažna svetost) — *hybris* na delu.<sup>5)</sup>

U nastavku studije autor analizira elemente kultno-mitološke svesti u religijskoj kulturi pravoslavlja sa stavom da religija kao negativna vera ima svoju sadržinsku stranu u mitološkom nasleđu, a dinamičku u obrednoj praksi. Promišljanjem ovih tema rasprava se dovodi neposredno na teren obnove mitskog i religijskog u savremenoj kulturi. U poslednjem poglavlju (*Morfologija mitologije urbane kulture*, str. 258—284) drugog dela studije koje tematski odudara od prethodnih izvodi se neposredna obrada tzv. savremenih mitova. Daju se modaliteti unošenja mitskih elemenata u tokove kulture svakodnevnog života u jugoslovenskom društvu. Razmatranjem pojava savremene kulture, koje supstituišu arhaičke kultove i rituale i uspostavljaju nove, pokazuje se svojevrsno mitološko ustrojstvo svetovne religioznosti kao religije bez boga/bogova.

U *Zaključnom razmatranju* (str. 287—300) autor sažeto razgraničava nekoliko osnovnih izvora mitologizma savremene kulturne svesti. U sažetom obliku daje određenje osnovnih analiza, da bi čitava studija okončala iskazom (zaključkom) o mitologizaciji i demitologizaciji savremene kulture.

Kao produkt promišljanja koje se kreće u delokrugu sociologije, dakle u delokrugu tražanja za logosom onoga što pokriva termin *socius*, predočena nam knjiga slovi kao pažnje vredan pokušaj stremljenja ka naziranju onog GDE iz pesnikovog izričaja: „*naličje gde izvrne se u lik*”.

<sup>5)</sup> U sličnom svetlu možemo da sagledamo i postupke slovenskih plemenskih prvaka iz šestog stoleća Mezimira i Davrite pred Avarima; njihovi postupci dovoljno rečito iznose pripadnost *hybrisu* i njenu potvrdu.